

ПРАКТИЧЕСКИ НАРЪЧНИК ЗА РАБОТА С ЛИЦА, ПОСТРАДАЛИ ОТ ДОМАШНО НАСИЛИЕ

изготвен по проект „Партньорство с кауза“,
реализиран финансовата подкрепа на Норвежкия финансов механизъм
2014-2021



гр. Русе, септември 2023

Проект BGJUSTICE-4.002-0001 „Партньорство с кауза“ се реализира от Сдружение „Център Динамика“ - Русе в партньорство с Клуб „Отворено общество“ - Русе и Областна администрация - Русе с финансовата подкрепа на Норвежкия финансов механизъм 2014-2021.

СЪДЪРЖАНИЕ

- I. Увод
- II. Социално – организационни специфики на ромските общности
- III. Причини и предпоставки за възникване на насилие; Насилие, основано на пола
- IV. Последствия и признаци (възрастни)
- V. Последствия и признаци (деца)
- VI. Разбиране на нуждите на жертвата
- VII. Умения за работа с жертви на домашно насилие

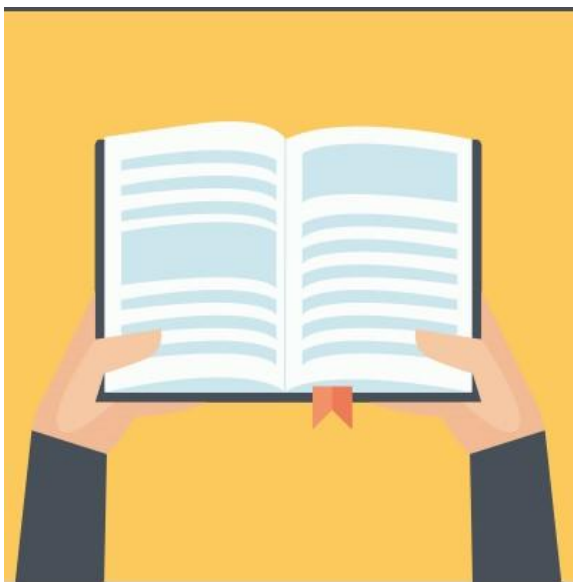
I. Увод

Фокусът на настоящия наръчник е предимно върху практическите аспекти на работата с лица, преживели домашно насилие. Насочеността върху представители на ромското население по никакъв начин не ограничава приложимостта на предоставената информация, а цели да се подпомогне адекватният отговор на най-често срещани проблеми в по-широк контекст.

Промените в приложимото законодателство, които ще влязат в сила през 2024 г., създават предпоставки за повишаване ефективността на съществуващите мерки срещу домашното насилие, но също така изискват установяване на нови практики, особено с оглед формирането на Национален съвет за превенция и защита от домашното насилие. Настоящият Наръчник цели да представи насоки, отнасящи се до общуване с лица, претърпяли домашно насилие, които могат да бъдат от полза на всички професионалисти, чиято дейност включва установяване на контакт, работа с жертвите и съдействие за упражняване на гарантирани права.

Терминът „Домашно насилие“ е дефиниран в Закона за защита от домашното насилие като „всеки акт на физическо, сексуално психическо или икономическо насилие, както и опитът за такова насилие, принудителното ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права, извършени спрямо лица, които се намират в родствена връзка, които са или са били в семейна връзка или във фактическо съпружеско съжителство или в интимна връзка“. Нововъведената категория „интимна връзка“, с която се цели разширяване обхвата на лицата с право на защита, е определена в Допълнителните разпоредби към закона като „съвкупност от доброволни и трайни лични, интимни и сексуални отношения между две физически лица от мъжки и женски пол, независимо от това дали споделят едно домакинство и чието възникване, съдържание и прекратяване не са обект на правно регулиране от друг закон. Трайни по смисъла на предходното изречение са отношения с продължителност поне от 60 дни“. Внимание следва да се обърне на изричното ограничаване на понятието до двойки, представители на различни полове, а също и

на факта, че предстои установяване на съдебна практика по прилагането на тези текстове към отделни казуси.



Големият брой коментари и дебати, които това ограничение предизвиква сред професионалисти в социалната сфера, магистрати и широката общественост индикира, че е възможно въвеждане на допълнителни изменения във формулировката или тълкуване в съдебната практика, което да обори всякакви опасения за потенциално препятстване достъпа до правосъдие или до упражняване на гарантирани права на определена група хора (напр. получаване на Заповед за защита, или специализирани услуги по Чл. 6ж, ЗЗДН).

От съществено значение за практическата работа по отделни случаи е също така присъствието на дете - свидетел, тъй като това би могло да означава наличието на допълнителна категория насилие. Изричното кодифициране на хипотезата за причиняване на насилие „чрез бездействие“ е установило задължение за установяване от страна на сезираните органи на обстоятелства, чието разпознаване е специфично поради факта, че видими белези на negliжиране и бездействие обикновено се проявяват след определена продължителност. В този смисъл е важно да се изтъкне, че независимо от сложността на даден случай в неговите социални и комуникационни аспекти, „по искане на пострадалото лице държавните и общинските органи, лечебните заведения и юридическите лица, които осъществяват дейност по превенция и защита от домашното насилие, са длъжни в срок до 24 часа да препратят до съответния районен съд молбата за образуване на производство по издаване на заповед за защита“ (ЗЗДН, чл. 4(4)). С вменияването на това задължение на широк кръг специалисти и определянето на краен срок се постига целта предоставянето на ефективна помощ на пострадало лице да бъде ускорено в максимална степен.

Обновеният списък с лицата, по чиято молба може да се образува производство по издаване на заповед за защита (ЗЗДН, чл. 8) включва:

- Пострадалото лице, ако е навършило 14-годишна възраст или е поставено под пълно или ограничено запрещение;
- Брат, сестра или лице, което е в родство по права линия с пострадалото лице;
- Настойника или попечителя на пострадалото лице, лицето, на което са възложени грижи за детето, или лицето, на което детето е поверено;
- Директора на дирекция „Социално подпомагане“, когато пострадалото лице е малолетно или непълнолетно, или се намира в безпомощно състояние вследствие на тежко увреждане, заболяване или старост или е поставено под запрещение;
- По искане на прокурора, когато пострадалото лице не може да се защити поради безпомощно състояние или зависимост от извършителя.

II. Социално-организационни специфики на ромските общности

Настоящата точка предоставя необходимия за всеки професионалист, работещ пряко с жертви на насилие, контекст на културните особености, с които би могъл да се срещне при оказване на съдействие в рамките на дадена ромска общност.

Изтъкваме, че под събирателното название „роми“, всъщност се включват групи, които могат да се самоопределят като българи, турци, или власи. Поради силното вътрешно йерархично разделение на подгрупи, често се наблюдава желание на мъжете семейството, което оглавяват, да бъде „повишено“ в по-престижна група¹. Тъй като традиционно жените и момичетата носят отговорността да демонстрират принадлежността към определена група, често това води до прояви на насилие срещу тях с цел да изглеждат или да се държат по конкретен начин. Контролът върху поведението на жените също така се разпростира и до техните индивидуални избори, тъй като се приема, че те трябва да

¹ „Борба с мъжкото насилие върху ромските жени: Препоръки за предотвратяване, разкриване и намеса“, Санглас, Н., Касалс, М., (Surt. Fundació de dones 2012 г.)

Проект BGJUSTICE-4.002-0001 „Партньорство с кауза“ се реализира от Сдружение „Център Динамика“ - Русе в партньорство с Клуб „Отворено общество“ - Русе и Областна администрация - Русе с финансовата подкрепа на Норвежкия финансов механизъм 2014-2021.

възпитат нормите на групата у децата си. Традиционно послушанието на жената се възприема като основно качество, за разлика от постиженията ѝ в професионален план. Влиянието на цялата общност е изключително силно и когато става въпрос за битуване в условия на системно насилие – често в случаите, в които ромска жена реши да се оплаче в полицията за нанесен побой или друга проява, това се възприема от всички останали представители на общността в съответния район като предателство, като увреждане на честта на семейството и респективно като основание за остракиране от групата.

Съществен проблем за социалните работници е и това, че някои ценности вътре в общността се разминават драстично по приоритет с тези извън нея. Като основен пример често се дава стойността, отдавана на образованието и личностното развитие, които отстъпват сериозно пред изграждането на домакинство възможно най-рано, осигуряването на множество деца – наследници и съжителството с постоянен семеен партньор, независимо от динамиката в личните отношения. Тези характерни особености създават сериозни трудности при прилагането на общоприети практики за разделяне на жертвата от насилника. Като изключително предизвикателна за всички професионалисти в сферата се откроява хипотезата, при която дадена жена – жертва на домашно насилие, е същевременно с ниско образование и има множество деца, за които не би могла самостоятелно да полага грижи. В допълнение, раздяла със съпруга ѝ би могла да доведе и до стигматизиране от страна на други членове на общността, че „не може да се справя със съпружеските си задължения“.

В този контекст освен насилието, извършвано пряко от съпруга, следва да се разглежда и това, което другите членове на семейството биха могли да извършват (свекърви, зълви и пр.) върху жертвата.

В същото време, семейството се възприема и като сериозна институция с множество различни звена, вместо като нуклеарна единица. Съвместява се



традиционната функция на защита, близост и единство отношение на „външния“ свят, с тази на контрола, стриктното разпределение на ролите и ограничаването на проявите на автономия на индивида. Упражняването на социален контрол е неразривно свързано с редицата очаквания, които дадена млада жена е считана за длъжна да оправдава в различните етапи от живота си (напр. спазване на целомъдрие преди сключването на брак, майчинство, ограничения в сферите на професионална реализация и пр.). Като най-съществен елемент от ролята на жената е нейната идентификация с честта на семейството, с което е обвързана. Освен че следва да гарантира отглеждането на наследник(-ци), жената трябва да обмисля всяко свое действие в контекста на това какво е възприето в общността като „правилно“.

Предвид всичко това се идентифицират следните предизвикателства пред ефективното оказване на подкрепа:

- Често възприемане на насилието като нормално явление (легитимация);
- Невъзможност на жертвата да опише с точност преживените форми на насилие (то става част от ежедневието);
- Страх, че дори и да се дефинира, това би накърнило честта на семейството и злепоставило всички членове на рода;
- Страх от обвинения от страна на семейството на съпруга и от предизвикване на напрежение между два рода, което би могло да доведе до по-сериозни стълкновения;
- Общо разпространено недоверие към държавните институции (полиция, социални служби, органи на местната власт), натрупвано през годините;
- Страх от дискриминация, която би могла да бъде проявена спрямо жертвата от ромски произход.

По никой начин не може да се твърди или приема, че насилието е присъщо за описаната култура – специфичното прилагане на патриархата и честите случаи на социално

изключване са по-скоро предпоставки, отколкото сами по себе си директни причини.

III. Причини и предпоставки за възникване на насилие; Насилие, основано на пола

С оглед на казаното по-горе, е важно да се прави ясно отграничение между причини и предпоставки. Предпоставките оказват влияние на дадена ситуация и могат да съдействат както за възникването, така и за предотвратяването на прояви на насилие. Причините са конкретни събития, които провокират дадена проява на насилие и често произтичат от комбинацията на няколко фактора. Като най-съществени предпоставки могат да бъдат посочени половата принадлежност, изразени зависимости, преживяно насилие в детството, както и наличието на финансови проблеми или психически/ментални отклонения. Отделен рисков фактор, на който следва да се обръща специално внимание, е ранното сключване на брак, силно застъпено сред семействата от ромския етнос. Въпреки че представляват културна особеност, представители на ромската общност отчитат², че съпътстващата липса на достатъчно житейски опит на съпрузите често създава проблеми в общуването помежду им. Като конкретни причини за евентуални прояви на насилие, произтичащи от тази предпоставка, биха могли да бъдат идентифицирани ограниченият опит в разрешаването на конфликтни ситуации, както и липсата на родителски капацитет, обуславяни от възрастта. Това би могло да бъде и основната причина, по която сред ромските общности се счита, че децата са най-уязвимите жертви на домашно насилие.

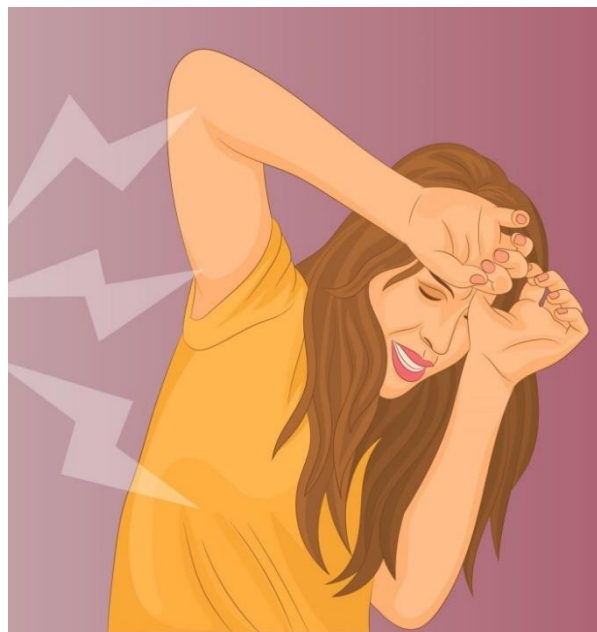
Като съществени предпоставки за продължаващо насилие, които следва да се имат предвид при работа с



² „Национално изследване за домашното насилие и насилието, основано на полов признак“ (Център за изследване на демокрацията, 2016 г.)

Проект BGJUSTICE-4.002-0001 „Партньорство с кауза“ се реализира от Сдружение „Център Динамика“ - Русе в партньорство с Клуб „Отворено общество“ - Русе и Областна администрация - Русе с финансовата подкрепа на Норвежкия финансов механизъм 2014-2021.

представители на ромската общност, са установени и продължаващата дискриминация и социално изключване. Срещаните трудности с намирането на устойчива работа се дължат както на често негативното отношение от страна на обществеността, така и на често пъти непълното образование и липса на сертификати за професионална квалификация. Това води до липса на сигурност в заетостта и доходите на семейството, което драстично увеличава риска от проява на насилие. При работа с казуси, възникнали при подобни на описаните обстоятелства, е препоръчително да се вземе предвид факта, че често жертвата изпитва вина и чувство на отговорност за случващото се насилие и общото напрежение в семейството. По-възрастните жени обикновено изпитват сериозни колебания и дори нежелание да споделят за извършено спрямо тях насилие, основно поради утвърденото сред голяма част от обществото разбиране, че каквото се случва в рамките на дома, трябва да остане там. Според данни на Европейския институт за равенство между половете (EIGE) от 2017 г., „48% от жените, които са претърпели физическо или сексуално насилие от какъвто и да е извършител през последните 12 месеца, не са казали на никого“. В допълнение различни проучвания показват, че голяма част от жертвите на насилие



изпитват трудности при формулирането на формите на насилие, различаващи се от директния физически тормоз, като например вербалното психологическо такова. Така се стига до ситуации, в които дадена жертва живее в обстановка на напрежение и постоянен страх в продължение на години. Проблемът с вербализирането на преживени случаи на насилие е особено труден за преодоляване от практическа гледна точка когато става въпрос за деца. Освен очевидната липса на капацитет на самото

дете за формулира и докладва извършените деяния, следва да се има предвид и ролята на родителите (настойниците), чието влияние в процеса по установяване на факти се преодолява изключително трудно. Поради изброените причини е важно да се вземат

предвид характерни признаци, индикиращи за наличието на едно или повече последствия, произтичащи от продължителни прояви на насилие. В контекста на казаното дотук изтъкваме, че домашното насилие и насилието, основано на пола, не са взаимноизключващи се понятия и способността за разграничаването им от страна на професионалистите спомага значително за ефективната работа с пострадали лица. Накратко, под „насилие, основано на пола“ се разбира всяко действие, което причинява или има за цел да причини някакво увреждане или да доведе до негативни емоции и последствия за физическото, емоционалното, икономическото и/или сексуалното състояние на дадено лице. Често тези действия са провокирани от характеристиките на пола или сексуалната ориентация и самоидентификация на пострадалото лице. Конкретните действия, попадащи в тази категория, са много и различни, но най-често срещаните от тях включват сексуалните престъпления, нежелан контакт със сексуален подтекст, обида или клевета, базирана на сексуална ориентация или външен вид, както и принуждаване за сключване на брак или склоняване към съжителство против изричната воля на лицето. Предвид описаните характеристики, не е трудно да се направи извод, че жените – жертви на насилие, основано на пола, са преобладаващата група потърпевши.

При работа по случаи на насилие над жени, следва да се установят техните дългосрочни отношения с членове на семейството (независимо дали партньори или други роднини), които биха могли да бъдат квалифицирани не само като домашно насилие, а и като насилие, основано на пола. Една от ефективните техники за разяснение на начина, по който се случват проявите на насилие над жени, е моделът за т.нар. „цикъл на насилието“. Основна характеристика на модела е, че той разглежда насилието като продължителен процес, състоящ се от отделни фази, които могат да се редуват на различни интервали и с различен интензитет. Трите основни фази са, както следва:

- Натрупване на напрежение - Жертвата се чувства постоянно обвинявана, каквото и да направи, винаги се възприема като грешно, емоционално натоваарващо присъствие на насилника, липсваща комуникация и невъзможност за идентифициране на конкретен проблем;

- Извършване на насилие – Изразява се в изблик на ярост, често съпътстван от физическо и/или сексуално насилие, психологическа атака, не е изключено и извършването на действия, представляващи състав на престъпление по НК;
- Успокоение и търсене на помирение – Насилникът сякаш е друг човек, проявява се по различни начини – някои отричат или пренебрегват случилото се, други оправдават действията си като „реакция“ на нещо, направено от жертвата, което ги „е изкарало от релси“, трети демонстрират съжаление и представят извинението си по различни начини, обещават, че „това няма да се повтори повече никога“.

Съществена трудност при тези ситуации за работещите с пострадали е обяснението, че колкото по-завършен изглежда гореописаният цикъл, очертават се границите на отделните епизоди и се стеснява интервалът между тях, толкова повече интензитетът на актовете на насилие ще се увеличава. Трудността идва основно поради факта, че жертвата обикновено е по-склонна да се довери на познатия партньор, отколкото на непознатия професионалист, особено що се отнася до парадигмата на отношенията в рамките на ромската социо-културна среда. Това е и основната причина първо да се пристъпи към изграждане на доверие и да се предприемат мерки за обезпечаване на сигурността на жертвата, и едва впоследствие и по подходящ начин да се премине към обясняването на описаните по-горе специфики.

Следва да се има предвид и, че независимо от установените генерализирани модели, всяко отделно пострадало лице се различава по вида насилие, което е изпитало, не толкова поради разлика в самото физическо изражение, колкото в начина, по който то е било възприето, осмислено, а най-вече по начина, по който му е било отговорено.

IV. Последствия и признаци (възрастни)

Освен често очевидните физически индикатори като например наранявания и синини, налице в голяма част от случаите са и представените по-долу психологически белези:

- **Загуба на вяра в собствените сили**

Продължителното подлагане на психически тормоз предизвиква у жертвата чувство на безпомощност, както и пасивно възприемане на случващото се наоколо. С времето цялостната

автономност на жертвата отстъпва място на страха от наказанието, което дадена проява на независимост би могла да провокира у насилника.

Признаци: Липса на инициативност, отдръпване от общуване с други хора; изричане на фрази като „Това няма как да се промени“; „Не бих могла/могъл да...“, „Аз не“



- **Усещане за вина**

С течение на времето у жертвата възниква чувството, че тя е пряката причина за поведението на насилника, че неговите действия са „реакция“. Развива се усещането за постоянно вземане на погрешни решения, извършване на погрешни действия и активно провокиране на насилника. Това състояние от своя страна може да предизвика епизоди на вцепенение поради желанието пасивно да се предотвратят последващи изблици.

Признаци: Колебание в извършването на действия, оправдаване на претърпените форми на насилие, изричане на фрази като „Сам(а) съм си виновен/-на“; „Това се случи заради мен“; „Ако не бях...., всичко щеше да е наред“.

- **Мълчание**

Мълчанието се проявява като опит за самосъхранение, за избягване на конфронтация с насилника, а при продължаващо насилие – като израз на апатия и отчуждение. Чрез него жертвата цели също така да не си спомня за случаите на насилие считайки, че по този начин спомените ще избледнеят. В същото време потисканата от страха нужда за

споделяне расте и води до сериозно натоварване на психиката поради невъзможността това да се случи. В условията на практическа работа преодоляването на този защитен механизъм изисква целенасочен подход към достигане до и задоволяване на желанието за споделяне на случилото се, за разделянето със спомените чрез тяхното изговаряне и освобождаване на дълго таеното напрежение.



Признаци: Отклоняване на всички въпроси от страна на близки и приятели, засягащи отношенията на жертвата с насилника; резки и често едносрични отговори на въпроси и отказ от участие в разговори.

- **Изпитване на обърквачи и противоречиви чувства**

В хода на сесии с пострадали от домашно насилие и особено в случаите, когато се работи по преодоляване на мълчанието като реакция, винаги следва да се има предвид, че често жертвата обича партньора си. Тази обич съответно е конфронтирана от страха и инстинкта за психическо и физическо оцеляване, като това противоречие прави пострадалото лице нерешително и изпитващо усещане за „парализа“. Като резултат от това жертвата все по-силно се възприема като изпаднала в пълна зависимост от насилника.

- **Зависимост**

контрол дава възможност на насилника вербално да се утвърждава пред жертвата като „единственият близък, който тя има“, „единственият, който се интересува от нея“ и „единственият, който може да я защити“. Така жертвата се изолира още повече и усещането за зависимост надделява, особено в случаите, когато то е съпроводено и с

реална финансова такава. Този аспект е силно застъпен в семейства, в които само единият от възрастните членове работи и като такъв осъществява контакт с приятели и познати „от името на цялото семейство“. Финансовата зависимост допълнително подклажда изпитването на противоречиви емоции, но в най-голяма степен влияе на усещането за безизходица у жертвата, която не вижда алтернативен начин за своето оцеляване.

- **Усещане за безнадеждност**

Тъй като настоящето се възприема като нестихващо и страдание, у пострадалия не може да се зароди каквато и да е визия за бъдещето. Животът се превръща в съществуване без ясна цел или причина, съответно в съзнанието на жертвата вече е загубил смисъл. Тези усещания се засилват непосредствено след преживяването на поредния случай на насилие, след като извършителят вече е отклонил вниманието си.

Допълнителни емоционални признаци на жертвите на домашно насилие

Освен гореизброените, съществуват още множество признаци, които биха могли да означават, че дадено лице е подложено на домашно насилие, като например:

- Постоянно безпокойство и невъзможност за концентрация върху случващото се в момента;
- Промени в навиките за сън – твърде много или недостатъчно;
- Прекомерна употреба на алкохол и/или наркотици;
- Прекомерно извинителен тон, избягване на всякаква конфронтация или опит за защита срещу неоснователна критика;
- Загуба на интерес към предходни хобита или характерни дейности, а дори и към ежедневни дейности;
- Ниско самочувствие и постоянно изпитване на страх;
- Симптоми, характерни за депресия;
- Прекалена загриженост за мнението на партньора отн. всички техни действия, включително когато той/тя не присъства заедно с тях в момента;

- Желание постоянно да се угажда на партньора и съобразяване с неговите/нейните желания без оглед на обстоятелствата и ефекта от това върху малтретираното лице;
- Получаване на постоянни нотификации за обаждания и съобщения от страна на насилника;
- Проява на вербална агресия от страна на жертвата при опит да се зададе въпрос или при направен коментар от присъстващи относно случващото се.
- Непологане на достатъчно грижи за себе си и незаинтересованост от случващото се с хора, които са считани за членове на близкото обкръжение на пострадалото лице.

V. Последствия и признаци (деца)

Независимо от социо-културните специфики на средата, в която израстват, всички деца са силно уязвими за всякакви форми на насилие, включително и в случаите, когато в тяхно присъствие се извърши насилие върху обичан човек. Често такива прояви водят до сериозни нарушения на здравето и социалните способности, включително чрез прояви на депресия, състояния, свързани с посттравматичен стрес, компрометирана ценностна система и умения за изграждане на връзки. Бихме могли да се опитаме да разберем какво изпитва едно дете, свидетел на насилие срещу майка му, единствено ако осъзнаем двете изключително силни, взаимоизключващи се и следователно – водещи до парализиране емоции, които възникват. От една страна, чувството на детето, че е длъжно по някакъв начин да защити майка си, а от друга – инстинктът за самосъхранение, който не му позволява да предприеме никакви действия от страх, че може и да не оцелее, са пагубна комбинация от емоции, често травмираща в по-дългосрочен план дори и от понесен физически удар. Обикновено нанесените по този начин травми водят до някои специфични черти в общото поведение на детето, често включващи:

- **Отказ от спазване на правила и норми**

Травмиращите спомени и усещането за болка, гняв и безпомощност, които не могат да бъдат вербализирани, често се проявяват чрез определени поведенчески характеристики. Такива могат да бъдат изблици на ярост, нарочно противопоставяне на някакво общоприето правило или общественя ред като цяло, но също и актове на самонараняване или изказване на категорично намерение за извършване на такива.



Съзнателното нарушаване на определени и известни правила на поведение, особено в училище или детската градина, могат да се възприемат преди всичко като индикация за проблеми в семейството и своеобразен начин за предизвикване на вниманието към цялостната ситуация на трето лице, което детето е възприело като авторитет. Това е и основната причина да е препоръчително преди пристъпване към санкционни действия спрямо детето, първо да се предприемат стъпки към изясняване на потенциалните причини за подобно девиантно поведение.

- **Опит за забравяне / изтриване от съзнанието или активно отричане –**

Друг тип реакция на силно травмиращи събития е т. нар. „дисоциация“. Това е състояние, при което за да се предпази психически, човек се откъсва от мислите, чувствата, телесните си усещания. Обикновено се активира като защитен отговор при деца, поради невъзможността на съзнанието да обработи случващото се, без това да доведе до пагубни последици. Същността на този феномен е пряко свързана и със спомените относно подобни травматични преживявания или по-скоро тяхната липса или „капсулиране“. По този начин в бъдеще се установява, че детето помни съзнателно предимно приятните

моменти, свързани с насилника, а конфликтните ситуации са пренебрегвани или потискани на дълбоки нива. Силното им дългосрочно влияние обикновено намира изражение в злоупотреба с алкохол или наркотични вещества, които спомагат за постигане на състояние, в което тези дълбоки спомени не могат да причинят болка. Активното отричане от своя страна се случва често когато в съзнателен разговор темата бъде повдигната, за да може детето да преодолее мислите за миналото и се фокусира върху настоящето и бъдещето.

- **Опит за рационализиране на насилието**

Тази реакция е пряко свързана с предходно описаната – при дългосрочно преживяване на различни прояви на насилие, те започват да се възприемат като част от ежедневието. И тъй като биват извършвани от близък за детето човек, то започва да търси начини за оправдаване на това, което се случва. Цели се оневиняването на насилника чрез изменение на възприятията и спомените, защото детето осъзнава, че няма способността да промени обективната действителност.

- **Оказване на помощ на другите**

С напредване на възрастта и все по-активното социализиране, понякога деца, преживяващи актове на насилие, изразяват желание да помагат на други деца и се интересуват от тяхното състояние. Това желание идва както с осъзнаването на собствените проблеми, така и със съзряването на вътрешните сили за противопоставяне и споделяне на опит с деца, които се намират в подобна парадигма на съществуване, особено с по-малките. Когато в семейството има повече от едно дете, често по-голямото възприема ролята на защитник на по-малкото.



- **Физическо изражение на травмите -**

Тук е важно да се има предвид, че освен типичните за физическо насилие телесни увреждания (синини, кръвонасядания, проблеми с крайниците), психологическите травми често водят и до симптоми като например прилошаване, главоболие, а понякога и до развиване на по-сериозни хронични заболявания.

- **Копиране на насилника**

Друга често срещана реакция у децата, жертви на особено жестоко и дългосрочно малтретиране от физически и/или сексуален характер, е копирането на доминантно поведение. Лицето, което извършва актовете на насилие, се възприема от страна на детето като всевластно и всемогъщо. Когато не е в негово присъствие, съответно детето проявява защитния механизъм на копиране на този вид поведение – започва да се възприема за също толкова „достойно да демонстрира сила“, което много пъти води и до изграждане на чувство за безнаказаност.

- **Постоянно чувство за вина**

Допълнителното психологическо натоварване се дължи и на постоянното усещане за отговорност, което детето изпитва, възприемайки се за единствената причина за случилото се. Колкото и това да не отговаря на обективната истина за случващото се, у детето е силно присъстващо усещането, че с определени действия то е провокирало, или е можело да предотврати, извършеното насилие. Усещането същевременно на свръхотговорност и разочароваща безпомощност почти винаги води до пориви за самонараняване или самоунижение като форма на лично наказание, както и до сериозно чувство за малоценност във всички останали аспекти на живота и нужда за свръхкомпенсация.



- **Неопределено чувство на постоянно безпокойство**

При по-малките деца, които нямат менталния капацитет да осмислят случващото се, или впоследствие на задействали се механизми за психологическо самосъхранение, постепенно възниква усещането за постоянна несигурност. Спецификите на гореизброените последствия са обща предпоставка за това детето да не е в състояние директно да изрази какво чувства, но често напрежението води до болки в стомашната област, прилошаване и повдигане. Потисканите психологически травми също така водят до невъзможност за спокоен сън и повтарящи се кошмари, съответно до хронична умора.

Разгледаните в предходна част от настоящия документ социо-културни особености на ромската общност биха могли допълнително да задълбочат описаните поведенчески характеристики както у децата, така и у техните майки. Това се дължи на факта, че често в стремежа да се запази установеният ред, общността може да повлияе на пострадало лице да запази мълчание или да отрича, че е преживявало / преживява тормоз. Това спомага за развитието на т.нар. „наложена безпомощност“, която се изразява в подклаждано от насилника у жертвата усещане за липса на контрол над събитията в живота, както и че каквото и да предприеме, ще бъде безсмислено. В такива случаи особено трудно, но и с първостепенно значение, е възстановяването на личностното самочувствие и усещане за индивидуална значимост на пострадалото лице.

VI. Разбиране на нуждите на жертвата



Проект BGJUSTICE-4.002-0001 „Партньорство с кауза“ се реализира от Сдружение „Център Динамика“ - Русе в партньорство с Клуб „Отворено общество“ - Русе и Областна администрация - Русе с финансовата подкрепа на Норвежкия финансов механизъм 2014-2021.

Много възрастни жертви на домашно насилие, по-голямата част от които жени, искат само и единствено насилието да приключи, без непременно да изпитват необходимост да приключат връзката си с насилника. Те не искат да губят своя партньор или родител, тъй като връзките, които са изградили помежду си, са много силни. Някои от тях дори все още не могат да осъзнаят, че са жертви на домашно насилие. Това са много важни факти, за да знаем как да подходим към тях и да им предложим необходимата и правилна помощ.

По същия начин децата, жертви на насилие, не искат да изгубят своите родители или настойници, като това е една от основните причини да не споделят проблема си с останалите. Понякога те дори не осъзнават, че това ,което преживяват, е грешно, защото това е единствената реалност за тях.

Основни причини за прикриване на насилието :

- Самообвинение, чувство за вина, срам и неудобство;
- Страх от неразбиране и обвинение в лъжа;
- Страх от ескалиране на насилието в случай на разкритие;
- Страх от нормативни процедури (полиция, социални работници, съд) и последиците от тях (отнемане на деца, изпращане на партньор в затвора...).

Основните причини децата да не разкриват и споделят, че са жертви на насилие и малтретиране:

- Манипулация от страна на насилника;
- Заплахи от страна на насилника;
- Насилникът подкупва детето с различни „привилегии” и награди;
- Обич към насилника, която е в основата на тяхната връзка (когато насилникът е родител или член на семейството, връзката е особено сложна);
- Страх, че няма да им повярват;

- Страх от загуба на обичта на родителите;
- Чувство на вина, подбудено от насилника (насилието е наказание, защото са били непослушни и др.);
- Чувство за вина и отговорност, че семейството ще се разпадне / когато насилието се разкрие/;
- Чувство за вина и отговорност какво ще се случи с насилника (съдебна присъда и затвор);
- Срам;
- Ограничени възможности за комуникация на малко дете;
- Негативни преживявания след разкриване на насилие;
- Липса на помощ и подкрепа от страна на родителя, който не е насилник;
- Емоционална привързаност към насилника;
- Неравномерно разпределение на силите между възрастен и дете.

VII. Умения за работа с жертви на домашно насилие

Предвид всичко, казано дотук, като ключово за всеки професионалист се очертава осъзнаването на специфичните сложности, които съпътстват практическата работа с представители на ромските общности. Винаги следва да се има предвид фактът, че срещата със специалист сама по себе си е сериозна проява на смелост от страна на пострадало от домашно насилие или насилие, основано на пола, лице. В този смисъл от съществено значение е безусловно уважение към изразяваната воля на лицето, особено по отношение на процеси, които биха засегнали изграденото в семейството статукво (чрез практическа интервенция). Също толкова важна е и диалогичността, чрез която първоначалната мотивация на жертвата да се обърне към помощ, да бъде поощрена и развита. Това включва сериозно и постоянно препотвърждаване, че насилието никога не е основателна реакция, както и че пострадалите са нито виновни, нито отговорни за проявите на техния насилник срещу тях и/или детето/децата.

Като основен работещ подход при справянето с гореописаните предизвикателства, вкл. в хода на работа в ромски общности, е описан методът на „активното откриване“. Често в първата си фаза методът се описва като скрийнинг, извършван по време на медицински прегледи под формата на интервю. Приложимостта му за идентификация на случаи на насилие и като първоначално преодоляване на мълчанието, тъй като е базиран на вече изградено в някаква степен доверие между провеждащия го специалист и съответното лице.

Първата и най-важна стъпка към провеждането на подобни интервюта е предразполагането, което най-лесно може да бъде въведено с фрази като:

- „За мен е важно ти да си здрав(а) и да се чувстваш добре. Моля да ми отговориш на няколко въпроса, които задавам на всички свои пациенти/посетители.“

Следват няколко общи въпроса, чрез които се установява мнението на лицето за ситуацията, в която се намира. Биха могли да се формулират като:

- „Как сте всички вкъщи?“
- „Разбирате ли се с мъжа/жена ти?“
- „Детето / децата какво правят?“

След началото на разговора по тези въпроси, е препоръчително да се премине към постепенно насочване към темата:

- „Струва ми се, че изглеждаше притеснен(а) – има ли нещо у дома, което те тревожи?“
- „Моля да ми споделиш от какво са тези рани/синини? Мога да ти помогна!“
- „Слушам те, моля да ми разкажеш всичко, което се случи“.

В случай, че информация за следните обстоятелства не може да бъде изведена в хода на разговора, по подходящ начин могат да бъдат зададени следните въпроси:

- „Изпитваш ли страх от партньора си в момента? А изпитвал(а) ли си в миналото?“
- „Моля припомни ми каква е ролята на _____ във вашето семейство?“
- „Чувстваш ли се сигурна за себе си и децата, или има нещо, което те тревожи?“
- „Чувстваш ли се наранена или тъжна от начина, по който се отнася партньорът ти с теб?“



При общуване с пострадали от домашно насилие винаги следва да се има предвид, че целта на намесата на специалист е освен оказване на емоционална помощ, така и стимулиране на вътрешните сили на жертвата за преодоляване на кризата, в която се намира. Доказали ефективността си начини за взаимодействие включват:

- Придържане към успокояващ тон – цели се канализиране на тревожността и стреса, намаляване на притесненията;

- Демонстрация на внимание – показва ангажираност към това, което се споделя, предразполага към по-пълно изясняване на всички детайли на ситуацията;
- Израз на приятелско отношение – помага за преодоляване на дистанцията и скептицизма, поддържа ритъма на разговора;

Открити и неосъдителни реакции – насърчават вербализирането на нужди и чувства, провокирани от преживените ситуации:

- „Това сигурно е било много страшно за теб.“
- „Разбирам болката ти и съм тук, до теб.“
- „Поздравявам те, че имаш смелостта да говориш за това“.
- „Благодаря ти, че днес ми разказа за това“.
- „Никой не бива да се отнася така с теб. Ти заслужаваш да бъдеш уважавана.“

Към цялостното поведение на пострадалото лице и споделяното от него е необходимо да се прилагат няколко основни техники:

- Контекстуализиране и интерпретация – умението да се тълкуват изразните средства на лицето (език на тялото, избор на думи, начин на изговаряне и пр.) и съпоставяне с познанията за житейската ситуация, в която се намира. С нейна помощ може да се открие връзка между представяни по различен начин събития, да се установят реакциите на лицето и като цяло какво стимулира емоциите му/й. Това е от съществено значение при установяване на прилаганите на инстинктивно и ментално ниво начини за защита и съпротива срещу понасяното насилие. Въпреки че по този начин на лицето се представя външен поглед върху неговите преживявания, преди да се пристъпи към категоричното им тълкуване е желателно да му се предостави възможност да отхвърли или приеме изложеното разбиране. Често ако реакцията се изразява в раздразнение, без обаче да се конкретизира алтернативно разбиране, може да се приеме, че специалистът е установил същността на проблема. Това е и причината в процеса по интерпретация както да бъдат използвани уточняващи

въпроси, така и да бъдат включвани и невербалните сигнали, вкл. мимики, тон на гласа, жестове и пр.

- Конкретизиране и разяснение – Задаваните въпроси трябва да бъдат не само инструмент за получаване на информация, но и за предразполагане на лицето само да сподели информацията, която счита за важна. Изграждането на взаимно доверие и поощрението на диалогичната форма на разговора гарантира и получаване на искрени отговори. Единствено при така изградена база е възможно постигането на конкретизация и разясняване на елементи от разказа, на които консултантът би искал да обърне специално внимание. Конкретизирането е необходимо най-вече когато в емоционалния свят на пострадалото лице е възникнало усещане за противопоставянето на „аз срещу всички“; за тотална невъзможност („нищо/никога не мога да направя“), както и при изказване на други видове генерализиращи твърдения. Желателно е когато се постигне яснота по особено важен въпрос, да се акцентира върху така представения отговор чрез повторение, изречено с въпросителна интонация, даваща възможност за изрично потвърждение (вербално или невербално).
- Обобщение чрез емпатия – При работата с жертви на домашно насилие всеки специалист е желателно да има предвид, че често споделените детайли за преживявания са силно травматични и предизвикват силни емоции. Това води до честа неприложимост на класическото обобщение, изразяващо се в бързо резюмиране на установените важни моменти. Вместо това, всяко резюмиране следва да бъде правено под формата на въпроси, с максимално демонстриране на емпатия и разбиране на емоциите по начин, който предразполага лицето да потвърди или отрече без да се създаде усещането за осъждане или вменияване на вина за нещо.
- Поставяне на цели и работа по постигането им – След като бъдат установени всички релевантни факти и обстоятелства и бъде изградена връзка на доверие с пострадалото лице, следва от страна на специалиста да се поставят реалистични цели. Освен ефективното прилагане на нормативно разписани мерки за защита, често те са насочени и към изграждане на умения у пострадалото лице. Такива могат да бъдат например:

Проект BGJUSTICE-4.002-0001 „Партньорство с кауза“ се реализира от Сдружение „Център Динамика“ - Русе в партньорство с Клуб „Отворено общество“ - Русе и Областна администрация - Русе с финансовата подкрепа на Норвежкия финансов механизъм 2014-2021.

- за вземане на решения и предприемане на конкретни действия;
- за разпознаване на поведение и ситуации, които нарушават гарантирани права;
- за установяване и поддържане на уважителни и градивни междуличностни отношения;

Важно е формулирането на определените цели да бъде достатъчно ясно за пострадалото лице, както и самите стъпки по постигането им да бъдат подредени в подходящата за неговото/нейното състояние градация.

В хода на всяка сесия е задължително да се спазва максимална степен на конфиденциалност, а също така и да се задават следните въпроси с цел поддържане на информираност относно динамиката на ситуацията в семейството:

- „Притесняваш ли се да се прибереш вкъщи, след като приключим за днес?“
- „Отправяни ли са закани/заплахи срещу теб?“
- „Има ли начин да напуснеш дома си безопасно, ако се наложи?“
- „Необходимо ли е спешно да те закараме на сигурно място?“
- „Имаш ли / Искаш ли да направим план за действие в случай, че възникне опасност?“
- „Посягали ли са ти с нож/Насочвали ли са оръжие срещу теб?“

Отговорите на тези въпроси могат да дадат ясна представа за текущото състояние на случващото се, както и за необходимостта от предприемане на спешни мерки. Редовното им задаване е съществена част от процеса по проследяване на конкретния казус. Ефективната работа също така изисква от специалистите да обяснят по разбираем за пострадалото лице начин всички стъпки и процедури, през които е предвидено да се премине, както и приблизителното време, което всяка от тях ще отнеме. От особено значение е пострадалото лице да осмисли възможността да му се предостави съдействие с изпращането на молба за осигуряване на защита. Същевременно следва да се дадат ясни инструкции и насоки относно начините, по които лицето предстои да осъществява връзка

с институциите, за да представи своя случай, както и какви права и задължения има в хода на използването на съответните услуги.

От изключително значение за успешното противопоставяне на все по-актуалния проблем за домашното насилие е сътрудничеството между отделните звена в системата за превенция и закрила, а също така споделянето на установени добри практики и опит с конкретни проблеми. Валидна за всички общности в България е и необходимостта от активна превенция на актовете на домашно насилие, зачестили тревожно в последните няколко години.

Приложение

КАК СЕ ПОДАВА СИГНАЛ ЗА НАСИЛИЕ

Можете да подадете сигнал за насилие в полицията.

- **Обадете се на 112 ако става дума за спешен случай и пряка заплаха за Вас.**
- **Може да отидете и до най-близкото полицейско управление.**



Как се подава сигнал за насилие в полицията?

- *Сигнал за насилие или подозрения за насилие могат да бъдат подадени: по телефона, лично.*
- **Важно е да подадем сигнал за насилие. Всеки може да го направи.**
- Много е важно работещите в детски градини, училища, медицински институции да съобщават за възможни случаи на насилие, малтретиране и negliжиране на деца!

По телефон

Можете да се свържете с полицията по всяко време. Само наберете номера за спешни случаи.

Ако сте свидетел на насилие, трябва да предоставите следната информация:

- **Вашата лична информация** (име).
- **Вашето местоположение** (къде сте Вие (жертвата) по време на обаждането)
- **Какво се е случило**, защо търсите помощ от полицията.
- **В случай че е необходима медицинска помощ**, заявете това веднага!
- **В случай на непосредствена заплаха** останете на линия.

Полицейският служител ще Ви обясни точно какво да правите. Ако е необходимо, полицаи ще бъде изпратен на място.

Ако критичната ситуация се задълбочава:

- Полицаят винаги записва името и адреса на жертвата, мястото на инцидента, предишни сигнали и за какво е обаждането. Той успокоява жертвата, че помощта е близо. В случай че ситуацията е критична или има пряка заплаха за жертвата или дете/деца, той изчаква на телефона, докато полицията не пристигне на адреса.
- Когато полицията получи сигнал, те са вече информирани за ситуацията и местонахождението на извършителя, дали той е въоръжен или не, дали е под въздействието на алкохол или наркотични вещества, дали жертвите с е нуждаят от медицинска помощ, дали жертвите са бременни жени, дали други хора са изложени на риск, дали е необходима незабавна заповед за защита.

МЕРКИ ЗА ЗАЩИТА НА ЖЕРТВИТЕ ОТ ПОСЛЕДВАЩО НАСИЛИЕ

Независимо от решението на жертвите дали да съобщят за насилието или не, важно е да се гарантира тяхната безопасност.

Има различни мерки за защита на жертвите от последващо насилие. **Една от първите и най-важни стъпки за прекратяване на насилието и защита на жертвите е съобщаване за насилието в съответните институции.**

ЗАКОН ЗА ЗАЩИТА ОТ ДОМАШНО НАСИЛИЕ

Домашно насилие е всеки акт на физическо, психическо или сексуално насилие, както и опитът за такова, принудително ограничаване на личната свобода и на личния живот извършено спрямо лица, които се намират или са били в семейна или родствена връзка, във фактическо съпружеско съжителство или обитават едно жилище.

Домашното насилие, извършено в присъствието на дете се счита за психическо и емоционално насилиевърху него!

Кой е извършител на домашно насилие по смисъла на Закона за защита от домашно насилие (Чл. 3 от ЗЗДН)?

Защита по ЗЗДН може да потърси всяко лице, пострадало от домашно насилие, извършено от:

1. Съпруг или бивш съпруг;
2. Лице което се намира или е било във фактическо съпружеско съжителство;
3. Лице, от което имате дете;
4. Възходящ;
5. Низходящ;
6. Брат или сестра, или лице, което е в родство по права линия с пострадало лице;
7. Роднина по сватовство до втора степен;
8. Настояник, попечител или приемен родител;
9. Лице, с което родителят му се намира или е бил във фактическо съпружеско съжителство

Права на пострадалото лице (Чл. 4 от ЗЗДН)

В случай на домашно насилие пострадалото лице има право:

Да се обърне за защита към съда. Молбата се подава в срок до един месец от акта на домашно насилие по постоянен или настоящ адрес с иск за налагане на мерки по ЗЗДН;

Да се обърне към органите на полицията с молба при пряка или непосредствена опасност за здравето;

Да се обърне към всеки лекар, който е длъжен да издаде документ;

Мерки за защита от домашно насилие (Чл. 5 от ЗЗДН)

1. Задължаване на насилника да се въздържа от извършване на домашно насилие;
2. Отстраняване на насилника от съвместното жилище за период, определен от съда;
3. Забрана на насилника за приближаване до жертвата, жилището, работното място, както и местата за социални контакти и отдиш на жертвата по реда и условията, определени от съда;
4. Временно определяне на местоживеенето на детето при родителя на жертвата или родителя, който не е извършил насилие, при условия, определени от съда, ако това не противоречи на интересите на детето;
5. Задължаване на извършителя на насилие да посещава специализирани програми;
6. Осигуряване на програми за възстановяване за жертвите.



Всички мерки за защита срещу домашно насилие се налагат от съдия в съдебно заседание. Продължителността на мерките е до 18 месеца от издаването на заповедта за защита.